
УДК 78.492

Галина Жук (Франкфурт на Майні, Німеччина)

СУЧАСНЕ ВИКОНАВСТВО НА ВІОЛІ ДА ГАМБА

Розглядаються процеси відродження давнього музичного інструмента віоли да гамба в Західній Європі в ХХ ст. та в наш час, а також – передумови його появи в Україні і на львівських сценах.

Ключові слова: віола да гамба, старовинні інструменти, ренесанс, бароко, автентичне виконання, давня музика, консорт.

Про старовинний інструмент віола да гамба студенти-струнники, що здобували освіту в колишньому Радянському Союзі, могли дізнатись хіба що з чотиритомного видання 1957 р. «Історія віолончельного мистецтва» Л. Гінзбурга.

Кілька поколінь віолончелістів виростало на цій глибокій і докладній праці, з якої можна і сьогодні запозичити важливі відомості

про формування струнних інструментів. Розглядаючи графічний малюнок музичного інструмента, від якого походить віолончель, і який, згідно з думкою автора, вимер як динозавр, я не знала, що насправді ще при житті автора цієї книги виконавство на віолі да гамба почало відроджуватись і саме вступало у фазу нового розквіту.

Зацікавлення автентичним звучанням старовинної музики виникло на межі XIX і XX ст. Засновником цього руху традиційно вважається англієць Арнольд Долмеч (1858–1940), який конструював копії давніх інструментів і виконував на них музику XVII–XVIII ст. У Франції у цей же час було засновано «Товариство концертів на старовинних інструментах» під керівництвом Каміля Сен-Санса. У Німеччині на початку XX ст. засновником аналогічного товариства став віолончеліст Крістіан Деберайнер, який пропагував відродження віоли да гамби.

Саме віолу да гамба можна вважати ключовим інструментом у розумінні давньої музики. Через освоєння штрихової техніки цього дивовижного інструменту можна досягнути естетики звучання творів епохи Ренесансу і Бароко. Адже технічні можливості віоли да гамба часто диктували гармонічний план музичних творів, а також мали вплив на манеру співу у вокалістів.

Напрямок гри на історичних інструментах, що виник на межі XIX і XX ст., підхопив і розвинув визначний музикант, теоретик, диригент, віолончеліст і гамбіст Ніколаус Арнонкур. Віолончеліст, який заради ідеї автентичного музикування перекваліфікувався на віолу да гамба, згодом став диригентом, основним теоретиком і практиком потужного руху відродження гри на історичних інструментах.

Сьогодні в Західній Європі виконавство на віолі да гамбі вже давно увійшло до структури музичного життя і музичної професійної освіти, а також посіло гідне місце серед розмаїття концертної життя Європи. Існує безліч фестивалів давньої музики, на яких королівське місце серед історичних інструментів посідає цей шляхетний інструмент з вишуканим звуком.

У всіх без винятку державних вищих школах (*Hochschule*) музики в Німеччині можна навчатися на віолі да гамба. Наприклад, для студентів-віолончелістів з франкфуртської і кельнської вищих музичних шкіл курс гри на гамбі належить до основної програми. Крім того, в Західній Європі існують академії старовинної музики, у яких детально вивчаються документи, ноти, література, танці і музика разом з історичними інструментами того чи іншого періоду епохи Ренесансу або Бароко.

Найавторитетнішою серед них вважається Школа Канторум в Базелі, де раніше викладав найвидатніший гамбіст сучасності Джорді Саваль, а зараз – його не менш знаменитий учень Паоло Пандольфо.

Репертуар гамбіста надзвичайно багатий. Наведу лише кілька імен композиторів, які творили для гамби у XVI та XVIII ст.: Джон Дженкінс, Крістофер Сімпсон (автор підручника гри на гамбі, який і в наш час залишається одним з найкращих), Генрі Персел, Джон Плейфорд (Англія), Луї Куперен, Марк Антуан Шарпантьє, Жан де Сент-Кольомб, Марін Марє (Франція). Джоан Філіп Крігер, Філіп Ерлбах, Дітріх Букстегуде (Німеччина, Нідерланди), Дієго Ортіз (Іспанія). Йоган Себастьян Бах написав три сонати для віоли да гамба і клавесина, які були згодом перекладені для альту і віолончелі.

Чудово, що їх можна тепер почути і виконати на оригінальному інструменті!

1991 року музичний світ отримав чудовий подарунок. Французький режисер Ален Корно зняв художній фільм «Всі ранки всесвіту» («*Tous les Matins dumonde*») про композитора і гамбіста Маріна Марє. У фільмі знявся відомий французький актор Жерар Депардьє. Це один з найправдивіших фільмів про життя музикантів у світовій історії кінематографа. Недаремно він отримав найвищу нагороду міжнародного кінофестивалю «Сезар» у семи номінаціях. Одна з них була присуджена за найкраще музичне оформлення, і її отримав визначний гамбіст і диригент Джорді Саваль.

Музика М. Марє, Ж. Сент-Кольомба, а також Ж. Б. Люллі в його виконанні вразила світ. Популярність віоли да гамби сягла свого піку саме завдяки Дж. Савалю. Для прикладу, 2007 року кількість проданих дисків із записами цього неординарного музиканта і його ансамблю «*Hespèrion XXI*» сягла 1,8 мільйонів примірників. Такий рейтинг можна порівняти лише з комерційним успіхом поп-зірок. Крім Д. Савалю, відомими виконавцями гамбістами в Західній Європі є Паоло Пандольфо, Август Венцінгер, Йозеф Ульсамер, Сузанне Гайнріх та багато інших.

Крім численних творів для гамби соло та у супроводі чембало чи лютні, віола да гамба є бажаним учасником у кожному ансамблі, що виконує давню музику. Гамба чудово поєднується не лише зі струнними інструментами, такими як віола да браччо, віола д'амур і барокова скрипка, але й з дерев'яними духовими інструментами – флейтою траверсо, гобоєм д'амур, кларнетом д'амур, а також – з ірландською бароковою арфою чи теорбою. Теорба за діапазоном є близькою до гамби, тому в консортах партії цих двох інструментів

часто дублюють одна одну, доповнюючись тембрально, створюючи неповторне, колоритне звучання.

Крім оркестрових консортів, існують консорти гамб. Це оркестри, що складаються лише з гамб різного розміру і діапазону. В Англії в кінці XVI – на поч. XVII ст. консорти гамб були настільки популярними, що майстри виготовляли інструменти відразу хорами, по сім інструментів, різних за розміром. Найменша, в консорті дискантова гамба стала у свій час зразком для створення барокової скрипки. Відомі у наші дні гамбові консорти – це «*Fretwork*», «*Ulsamer-Collegium*», «*Phantasm*», «*Hamburger Ratsmusik*», «*Baltimore Consort*» та ін.

Розмаїття цієї гарної музики вражає, а ще більше вражає те, що цілий культурний пласт пройшов повз увагу професійних музикантів, які формувалися в умовах колишнього Радянського Союзу і характерної для нього культурної ізоляції та параноїдальної цензури. Українські музиканти не мали доступу до знайдених і розшифрованих в 1950-80 рр. музичних трактатів і нот, не переживали відкриттів і сенсацій, якими жив у той час музичний світ Західної Європи.

Наслідки цієї культурної прогалини даються взнаки донині, незважаючи на те, що кордони вже давно відкриті. Це гостро відчувають на собі музиканти, які виїхали або виступають за кордоном, а також – молоді виконавці на міжнародних конкурсах, коли йдеться про тонкощі стилю виконання творів Й. С. Баха, А. Вівальді чи інших старовинних композиторів. У вищих заходній Європи студенти мають змогу виконувати музику бароко на інструментах того часу, і це дає велику перевагу в розумінні багатьох особливостей стилю, таких, як звуковидобування, орнаментика та ін.

Мистецтво гри на віолі да гамба останніми роками завойовує все нові терени і впевнено просувається на Схід. У Польщі нещодавно було відкрито клас віолі да гамба у Вроцлавській і Краківській музичних академіях. У Москві станом на 2010 рік існувало сім ансамблів старовинної музики, до складу яких входила віола да гамба. За словами відомого московського контрабасиста і гамбіста Мирослава Максим'юка, який народився і здобув початкову освіту у Львові, цей інструмент вже давно завоював популярність і надійно прижився у культурних центрах Російської Федерації.

Очевидно, що ці новітні, і водночас такі давні явища не оминають і Україну. Тут, як і сто років тому в Західній Європі, все почалося з ентузіазму окремих музикантів. Одним з перших промоторів історичного виконавства в Україні став лютніст, майстер-конструктор давніх струнних інструментів Степан Тихоненко.

Не буде перебільшенням сказати, що саме завдяки цій людині в Україні став можливий розвиток виконавства на копіях давніх інструментів. Лікар і філософ за освітою, музикант-лютник за покликанням, Степан Тихоненко з лютнею в руках об'їхав у молоді роки всю Європу. Вчився на майстеркласах у відомих музикантів Німеччини, Швейцарії та Великобританії. Він, мабуть, перший зрозумів, що без справжніх автентичних інструментів в Україні розвинути і підняти на належний рівень музику часів Середньовіччя чи Ренесансу неможливо.

1996 року С. Тихоненко заснував в Ужгороді власну майстерню і почав виготовляти історичні інструменти за давніми зразками, які разом з появою оркестрів у XVIII ст. почали зустрічатися рідше, а згодом і цілком вийшли з ужитку. До них належать готична арфа, фідель, віола да гамба, лютня, мандоліна, а також торбан – український музичний інструмент гетьманської доби. Сьогодні на інструментах Степана Тихоненка грають музиканти з Австрії, Швеції, Німеччини, США, Росії та України.

Згодом С. Тихоненко став консультантом і співорганізатором Фестивалю Давньої Музики у Львові, заснованого 2003 року. Львівський фестиваль є єдиним в Україні фестивалем, який у такому обсязі і на такому високому професійному рівні представляє давню музику різних європейських країн.

Засновник і мистецький керівник Фестивалю Давньої Музики у Львові – відомий львівський музикознавець Роман Стельмашук. Протягом минулих років завдяки його музичним контактам, а також контактам С. Тихоненка, фестиваль відвідали виконавці-автентисти зі Швеції, Швейцарії, Німеччини, Великої Британії, Нідерландів, Чілі, США, Угорщини, Чехії, Словаччини, Польщі, Росії, Білорусі, України. Цього року Р. Стельмашук проведитиме вже одинадцятий фестиваль.

За час існування фестивалю у Львові вже багато разів звучала віола да гамба. Вперше це відбулось 2003 року. Юні виконавці на дитячих гамбах у складі ансамблю «*Capella all'Antico*» з польського міста Замостя виконували невідомі львівській публіці твори середньовічних і ренесансних композиторів. 2004 року Львів відвідав ансамбль «*Ars Leonis Basel*», в якому партію гамби виконала Амелі Шемін. 2005 року приїжджав гамбіст Казімеж Пизік у складі ансамблю «*Hortus Artium*» з Кракова.

Поява на львівських сценах досі небаченого інструмента тоді не викликала особливого резонансу серед професійних музикантів, що нині не викликає здивування – адже слухача і поціновувача автен-

тики потрібно спочатку виховати, розвинути смак до витонченої естетики звучання жильних струн, до розуміння специфічних музичних побудов, а вже потім очікувати адекватного ставлення до старовинних раритетів.

Мені пощастило більше. Мій виступ з віолою да гамба в програмі Шостого Фестивалю Давньої Музики (2007) викликав великий інтерес з боку львівської публіки, і не тільки львівської. За день до фестивалю прибула група музикантів з Києва спеціально для того, щоб подивитися на першу українську гамбістку, а також на віолу да гамба роботи ужгородського майстра С. Тихоненка.

Дізнавшись, що я почала вчитися грати на гамбі, майстер зробив мені подарунок – виготовив спеціально для мене інструмент. Саме з його інструментом я виступила в Органному залі разом зі співачкою з Швейцарії Тетяною Польт-Луценко, органісткою Надією Величко, клавесиністкою Анною Іванюшенко і ансамблем давнього співу «*Acappella Leopoldis*». Виконувалась прем'єра реконструйованої Різдвяної меси з Віленської (Вільнюської) органної табулатури. Уривок запису з цього концерту був включений до подарункового фестивального диску «*Музика давньої Речі Посполитої*» (Львів: Ліда, 2008).

2011 року, граючи на цьому чудовому інструменті, я поступила в Консерваторію Доктора Гохса у Франкфурті на Майні, до провідної гамбістки Франкфурта Росвіти Брукгайер. Вона дала високу оцінку інструменту українського майстра.

Віола да гамба впевнено продовжує прокладати собі шлях в Україну. 2008 року у Львівському органному залі виступив ансамбль давньої музики «*Преторіус-Консорт*» з Гамбурга (Німеччина), у складі якого були три гамби різних розмірів.

2010 року, знову ж таки в межах Восьмого Фестивалю Давньої Музики у Львові «Музичний Львів і спадщина Габсбургів» культовий гамбіст Хосе Васкес (Австрія) у складі очолюваного ним ансамблю «*Orpheon*» виконав твори Йозефа Гайдна на рідкісному інструменті, який є різновидом віоли да гамба – баритоні.

2011 року на дев'ятому фестивалі «*Слідами Львівської лютневої табулатури*» виступила гамбістка Лариса Шувалова у складі ансамблю «*Castrum Hung*» (Ужгород). Ансамбль виконав фрагменти Кодексу Яноша Кайоні, де зафіксовані рідкісні і своєрідні мелодії давньої Трансильванії. Слід зазначити, що організатором і мистецьким керівником цього ансамблю є С. Тихоненко.

Минулого року на десятий, ювілейний фестиваль «*Похвала Музиці або Львівська Цециліада 2012*» приїжджав австрійський

гамбіст Петер Беновіч зі своїм ансамблем «*Audite silete musica*». Цей музикант, у якого мені пощастило взяти урок 2006 року, теж грає на гамбі, виготовлений Степаном Тихоненком.

Цього року П. Беновіч приїде до Львова вже вдруге з концертом і буде проводити курс майстерності. Відрадно, що Львівський Фестиваль Давньої Музики одним з пріоритетів обирає навчально-освітній напрямок. У межах цьогорічного фестивалю відбудуться курси підготовки ораторійного реперуару, вивчення і застосування барокових строїв, а головною подією має стати курс майстерності гри на віолі да гамба, до участі в якому вже зголосилось п'ятеро гамбістів з України.

Жук Галина. Современное исполнительство на виоле да гамба

Рассматривается процесс возрождения старинного инструмента виолы да гамба в Западной Европе в XX ст., а также предусловия его появления в Украине и на львовских сценах.

Ключевые слова: виола да гамба, старинные инструменты, ренессанс, барокко, автентическое исполнение, старинная музыка, ансамбль.

Zhuk Halyna. Modern Performance on viola da gamba

It is researched the process of revival of the ancient music instrument viola da gamba in the 20th century in Western Europe, as well as the preconditions of its appearance at Ukraine and Lviv scenes.

Keywords: viola da gamba, old instruments, renaissance, baroque, authentic performance, early music, consort.

Література

1. Харнонкорт Ніколаус. Музика як мова звуків / Н. Харнонкорт – Суми: Собор, 2002. – 184 с. – ISBN 966-7164-73-8
 2. Отерштедт Анете. Die Gambe: kulturgeschichte und praktischer Ratgeber / Отерштедт А. – Bärenreiter: Kassel u. a., 1994. – ISBN 3-7618-1152-7
 3. Dolak Gregor: Außensaiter Nr. 1. Der größte Exot der Alten Musik ist zugleich ihr erfolgreichster Interpret: Der katalanische Gambist Jordi Savali verkauft Millionen CDs. in FOCUS 45/ Gregor D.- б. м. вид.2007. – 92s.
 4. Лідія Мельник. Монархисти, озброєні лютнями / Лідія Мельник, Роман Стельмащук // Львівська пошта. – 2010. – № 30, 2 жовтня (№ 110 (994)).
-